

- Lewartowski Z. 1986. Spadek liczebności kraski *Coracias garrulus* we wschodniej Wielkopolsce. Chrońmy Przyr. Ojcz. 42, 3: 27–34.
- Milewski J. 1967. Uroczysko przyrodnicze w Babach. Jantarowe Szlaki 10, 2: 25–26.
- Noskiewicz J., Starobrzańska J., Wysocki R. 1988. Ptaki rezerwatu Świdwie i okolicy. Ochr. Przyr. 46: 217–259.
- Przybysz J. 1966. Kraska zanika w Borach Tucholskich. Chrońmy Przyr. Ojcz. 22, 6: 43–45.
- Przybysz J. 1983. Materiały do awifauny Borów Tucholskich. Acta Orn. 19: 63–80.
- Staszewski A., Kaliciuk J. 1995. Awifauna Zalewu Kamieńskiego i okolic w latach 1979–1992. Not. Orn. 36: 75–97.
- Tischler F. 1941. Die Vögel Ostpreußens und seiner Nachbargebiete. 2. Ost-Europa-Verlag, Königsberg und Berlin.
- Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. PWN, Warszawa.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.
- Witkowski J. 1984. Przebieg wymierania kraski *Coracias garrulus* we wschodniej części doliny Baryczy. Dolina Baryczy 3: 43–47.
- Witkowski J. 1991. Kraska – *Coracias garrulus* L., 1758. s. 290–291. W: Dyrzc A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. (red.). Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.

Kazimierz Ciechanowicz, Dywizjonu 303 5e/17, 80-462 Gdańsk

Arkadiusz Sikora, Stacja Ornitologiczna Muzeum i Instytut Zoologii PAN
Nadwiślańska 108, 80-680 Gdańsk, sikor@miiz.waw.pl

Gniazdowanie podgorzałki *Aythya nyroca* na jeziorze Drużno

CZESŁAW NITECKI

Drużno jest jeziorem reliktowym (pozostałość po dawnej delcie Wisły), wypłyconym (średnia głębokość 1,2 m), silnie eutroficznym i zarastającym. Jako osobliwy, duży zbiornik wodny cieszył się od dawna zainteresowaniem przyrodników, zwłaszcza ornitologów. Pierwsze informacje o przyrodzie tego jeziora pochodzą z pierwszej połowy XIX w. Wiele dawnych danych o ptakach, pozwoliło na ocenę zmian awifauny tego zbiornika w dłuższej perspektywie czasowej (Nitecki 1993).

Pierwsza wzmianka o podgorzałce *Aythya nyroca* na tym jeziorze pochodzi z 1844 r. W „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” (Sulmierski et al. 1881) pod hasłem „Drużno” opisana jest przyroda tego jeziora na podstawie pracy H. Döringa „Einges über den Drausensee, seine Bewohner und Pflanzen”. Duża część tego opisu poświęcona jest ptakom, szczególnie kaczkom. Interesujący jest akapit dotyczący czernicy: „*Gnieździ się tu kaczka czernica (Aythya fuligula), którą tu zowią kobyłką. Kobyłka znana jest tu w dwóch gatunkach, z których jedne mają ciemniejsze ubarwienie i kaczka białooka*

(*Aythya leucophthalmus*)". Czy kaczką białooką to podgorzałka? Z całą pewnością tak. W starym polskim nazewnictwie podgorzałka występuje również pod nazwą grążyca białookiej (Sokołowski 1958). Tak więc można uznać, że podgorzałka była gatunkiem lęgowym na Drużnie już w pierwszej połowie XIX w.

Na początku XX w., a szczególnie w okresie międzywojennym, na żadnym z jezior północnej Polski, podgorzałka nie była tak liczna jak na Drużnie (Tischler 1941, Tomiałojć 1990). W latach 1930. obok głowienki *Aythya ferina* była tu najliczniej gniazdującą kaczką (Steiniger 1938). O licznych gniazdowaniu tego gatunku także po wojnie w latach 1949–1952 pisze Karczewski (1953). Według tego autora była równie liczna jak krzyżówka *Anas platyrhynchos*. W pierwszej połowie lat 1970. podgorzałka była najmniej liczna spośród trzech gatunków grążyc gniazdujących na jez. Drużno (Gromadzki & Nitecki 1975). W późniejszych latach była liczniejsza, a do około połowy lat 1980. gniazdowała w liczbie 45–55 par i była prawie tak liczna jak głowienka (Nitecki et al. 2002). Szczególnie licznie gniazdowała wówczas w największej na jeziorze kolonii śmieszek *Chroicocephalus ridibundus* liczącej ok. 4 tys. par, położonej na rozlewisku w południowo-zachodniej części rezerwatu. Kolonia zlokalizowana była na kępach porośniętych głównie trzciną *Phragmites australis* i pałąką szerokolistną *Typha latifolia*. W wielu miejscach w kolonii zwłaszcza na obrzeżach kęp występowały obficie psianka słodkogórz *Solanum dulcamara* i pokrzywa *Urtica dioica*. Podgorzałki podobnie jak inne grązyce najczęściej zakładały gniazda blisko wody w pokrzywach lub psiance słodkogórz. Kaczki gniazdowały czasem w dużym zagęszczeniu i zdarzały się lęgi mieszane. Od 1986 r. opisywana kolonia śmieszek zaczęła stopniowo zanikać, a w 1988 r. ptaków już tu nie było. Miało to związek z ogólnym spadkiem liczebności śmieszek na jeziorze. Jedną z przyczyn tego zjawiska mogło być utrzymujące się od kilku lat intensywne drapieżnictwo ze strony norki amerykańskiej *Neovison vison*, która pojawiła się na tym terenie około 1982 roku (Kaszuba & Schmidt 1985). Ofiarą drapieżnictwa padały także lęgi kaczek. Po zaniku tej kolonii nastąpił także dramatyczny spadek liczebności podgorzałki. W latach 1988–1989 stwierdzono już tylko 2–3 pary lęgowe, a dwa lata później przestała gniazdować na Drużnie. Nie stwierdzano jej także na przelotach. Jak się okazało przyczyny wycofywania się podgorzałki nie miały charakteru lokalnego. Zjawisko to dotyczyło znacznej części środkowoeuropejskiego arealu gatunku (Wieloch & Stawarczyk 2007).

Na przelomie czerwca i lipca 2002 r. na jez. Drużno obserwowano przez kilka dni pojedynczego ptaka i była to pierwsza obserwacja podgorzałki po 10 latach nieobecności na tym terenie. Kolejna obserwacja podgorzałki pochodzi z maja 2008. Parę ptaków obserwowano w największej aktualnie kolonii śmieszki w południowej części jeziora, w rejonie ujścia rzeki Dzierzgoń. Lęgów jednak nie stwierdzono. Rok później w tej kolonii pojawiły się 3 pary i przystąpiły do lęgów (Nitecki 2009). Lęgi 2 par zakończyły się prawdopodobnie sukcesem. Jedno gniazdo zawierało lęg mieszany podgorzałki i głowienki, jednak uległ on zniszczeniu. Próbowaly go wysiadywać obydwie samice tych gatunków. W 2010 r. w tym samym miejscu do lęgu przystąpiły ponownie 3 pary. 3 lipca widziano jedną z samic z co najmniej 3 pisklętami. W 2011 r. także stwierdzono udane lęgi. Dwie pary wyprowadziły młode: 29 czerwca obserwowano pojedyncze samice z odpowiednio trzema

i kilkoma (dokładnej liczby nie udało się ustalić) młodymi. Stwierdzenia łęgów z lat 2009–2011 uzyskały akceptację Komisji Faunistycznej. Wydaje się zatem, że podgorzałka po prawie dwudziestoletniej nieobecności zaczyna na trwale wracać na jez. Drużno. Ciekawe, że mimo obecności na jeziorze kilku kolonii śmieszek, podgorzałki na razie gniazdują tylko w największej z nich położonej na kilkunastu kępach.

Na Pomorzu już w dawnych czasach podgorzałka była bardzo nielicznie łęgowym ptakiem, za wyjątkiem jez. Drużno (Tischler 1941, Karczewski 1953, Tomiałojć 1990). W roku 1940 liczniej stwierdzono ją tylko na jez. Dąbie pod Szczecinem (Tomiałojć 1990). Od lat 1960. stała się wielką rzadkością, a jeden z ostatnich łęgów stwierdzono w roku 1968 nad jez. Łebsko (Bednorz 1983) i w roku 1990 na jez. Drużno. W kolejnych latach nie odnotowano pewnych łęgów tego gatunku w regionie (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Wieloch & Stawarczyk 2007), aż do ponownego zasiedlenia jez. Drużno. Silny spadek liczebności tego gatunku w Polsce i Europie zaznaczył się na przełomie lat 1980. i 1990., kiedy jej populacja obniżyła się drastycznie, a podgorzałka stała się gatunkiem zagrożonym wyginięciem w skali kontynentu (Bankovics 1997). W latach 1980. populację krajową szacowano na ok. 400–500 par (Tomiałojć 1990), gdy w latach 1995–1997 pozostało jedynie 40–45 par (Tomiałojć & Stawarczyk 2003). Na początku XXI wieku osiągnęła najniższy poziom 30–40 par (Wieloch & Stawarczyk 2007). Po kilku latach stan populacji poprawił się i w roku 2009 jej liczebność oceniono na 100–110 par (Neubauer et al. 2011). Wzrost populacji łęgowej mógł wpłynąć również na coraz częstsze pojawy podgorzałek na Pomorzu. Przykładowo, w zachodniej części regionu w latach 1999–2003 stwierdzono ją zaledwie 5 razy (Kajzer et al. 2005), a w okresie 2004–2008 zanotowano już 20 stwierdzeń, w tym stadko 10 ptaków (Kajzer et al. 2011).

Stanowisko podgorzałki na jez. Drużno położone jest na północnym skraju zasięgu gatunku w Europie (Bankovics 1997). W ostatniej dekadzie dalej na północ stwierdzono jej łęgi w obwodzie Kaliningradzkim – tylko jeden przypadek (Grishanov 2010) i na Litwie, gdzie liczebność oceniono na 10–30 par łęgowych (BirdLife International 2004). Wzrost liczebności populacji krajowej, powrót na tradycyjne łęgowisko na jez. Drużno i coraz częstsze obserwacje w regionie pozwalają przypuszczać, że w kolejnych latach zostaną wykryte na Pomorzu nowe stanowiska łęgowe tej gąrzycy.

W latach 2009–2011 prace prowadzono w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska, realizowanego na zlecenie Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska i finansowanego przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Breeding of Ferruginous Duck *Aythya nyroca* on Lake Drużno. At the beginning of the 20th century Ferruginous Duck was the most numerous duck on Lake Drużno. Numbers probably began to decline in the 1970s, and by the mid-1980s only 45–50 pairs were still nesting. The last clutches were recorded in 1988–1990. The next breeding records (2–3 pairs) were confirmed in 2009–2011, which is consistent with the increase in the breeding population of this species in Poland.

Literatura

- Bankovics A. 1997. *Aythya nyroca* Ferruginosus Duck. In: Hagemeyer E.J.M., Blair M.J (eds). The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T&AD Poyser, London: 104–105.
- BirdLife International 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Cambridge, UK: BirdLife International (BirdLife International Series No. 12).
- Bednorz J. 1983. Awifauna Słowińskiego Parku Narodowego z uwzględnieniem stosunków ilościowych. Poznańskie Tow. Przyj. Nauk. 65: 1–101.
- Grishanov G.V. 2010. Bielolaznyj nyrok (belolaznaja czerien). *Aythya nyroca* (Güldestädt, 1770). W: Dedkov V.P., Grishanov G.V. (eds). Krasnaja kniga Kaliningradskoj oblasti. Kaliningrad, Izd. RGU im. I. Kanta: 40.
- Gromadzki M., Nitecki C. 1976. Awifauna łęgowa Żuław Wiślanych. W: Augustowski B. (red.). Żuławy Wiślane. GTN, Gdańsk: 397–417.
- Kajzer Z., Guentzel S., Jasiński M., Sołowiej M. 2005. Rzadkie ptaki obserwowane w latach 1999–2003 na Pomorzu Zachodnim. Not. Orn. 46: 89–104.
- Kajzer Z., Guentzel S., Jasiński M., Ławicki Ł. 2011. Rzadkie i nieliczne gatunki ptaków obserwowane na Pomorzu Zachodnim w latach 2004–2008. Ptaki Pomorza 2: 93–125.
- Karczewski Z. 1953. Awifauna jeziora Drużno. Pr. Kom. Biol. Pozn. TPN 14: 1–21.
- Kaszuba S., Schmidt K. 1986. Autointrodukcja norki amerykańskiej (*Mustela vison*) w rezerwacie faunistycznym Jezioro Drużno. Chrońmy Przyr. Ojcz. 42: 68–71.
- Neubauer G., Sikora A., Chodkiewicz T., Archita B., Cenian Z., Chylarecki P., Rohde Z., Wieloch M., Woźniak B., Zielińska M., Zieliński P. 2011. Monitoring populacji ptaków Polski w latach 2008–2009. Biuletyn Monitoringu Przyrody 8/1: 1–40.
- Nitecki C. 1993. Changes in the breeding avifauna of the Lake Drużno Nature Reserve during the past 100 years. Ring 15: 176–179.
- Nitecki C. 2009. Jezioro Drużno – OSOP Natura 2000 (PLB 280013). W: Hołdyński C., Krupa M. (red.). Obszary Natura 2000 w województwie warmińsko-mazurskim. Mantys, Olsztyn, ss. 49–52.
- Nitecki C., Jakubas D., Meissner W., Michno B., Ulatowska J., Wójcik C. 2002. Awifauna Rezerwatu „Jezioro Drużno” – stan poznania, waloryzacja, zagrożenia i problemy ochrony. W: Nitecki C. (red.). Plan Ochrony Rezerwatu Przyrody „Jez. Drużno”. Ecotone – Zespół Analiz Ekologicznych, Sopot.
- Sokołowski J. 1958. Ptaki Ziemi Polskiej. 2. PWN, Warszawa.
- Steiniger F. 1938. Vogelparadies Drausensee. Ein Bildbuch über Vogelleben, Entenjagt und Fischerei. Grenzlandverlag Gustav Boettcher, Leipzig.
- Sulmierski F., Chlebowski B., Walewski W. (red.). 1881. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. II. „Wiek”, Warszawa.
- Tischler F. 1941. Die Vögel Ostpreußens und seiner Nachbargebiete. Ost-Europa-Verlag, Königsberg und Berlin.
- Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski: rozmieszczenie i liczebność. PWN, Warszawa.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”. Wrocław.
- Wieloch M., Stawarczyk T. 2007. Podgorzałka *Aythya nyroca*. W: Sikora A., Rhode Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). Atlas rozmieszczenia ptaków łęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, ss. 76–77.